

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК ЈОВАН ГРЧИЋ.

БРОЈ 34.

У НОВОМ САДУ, 23. АВГУСТА 1892.

ГОД. V.

ПЕСНИШТВО.

КАВГАЦИЈА.

Прича из Сарајева.

(Наставак).

Ш.

Иле се разрачунао.

Иде Хаџи Лојо у сумрак Анђини бабу, а ови је еједио на потоку.

Срете га Илија баш потоку на ивици.

„Добра ти вечер, Хаџија!“ поздравља га Илија.

„Мехраба!“ одговори Хаџи Лојо па да прође.

„Да те питам, Хаџија!“ уставља га Илија.

„Да ме питаш?“ застаје Хаџи Лојо.

„Колико ти је дужан Анђин бабо?“

„Што ће ти то?“ чуди му се он.

„Тек да знам.“

„Па двије хиљаде гроша.“

„Е даћу ти.“

„Ти? Нудио ми и Омер бег па не пристадох.“

„Већ пристаћеш — мени за вољу.“

„Питај Омер бега!“

„Ма ја нисам Омер бег — хеј! Друго је он, друго ја. Но о томе ћемо се већ погодити. Има још нешто.“

„Па други пут, други пут!“ подсмјехне му се Хаџи Лојо па ће опет да пође.

„Мени се хита,“ одговара Илија и стане му на пут. „Морамо то одмах свршити. Није ништа много, тек: не иди више потоком!“

„Зар само то?“ учини Хаџија, а у њему ври, само што не прене.

„Да, то! Знаш, заходно ти је овуда кући. Сједиш више потока, а идеш па ниже потоком па се, болан, умориш. Омагорио си, па није за тебе, да толико заобилазиш.“

Осјећа Хаџи Лојо подсмешљиви пријекор у Илијиним ријечима, па и чуди се толикој његовој смјелости, и помало се прибојава баш од те смјелости.

„Да ти не тражиш кавге?“ рећи ће Хаџија а меће руку на пушку.

„Јок ја!“ одговара Илија а ухватио кубуру. „Тек ти говорим ка' пријатељ: не пролази овуда, јер те се плаше!“

„Ко, болан?“

„Па ко друго, већ, да кажем, ћеца?“

„Не ће бити.“

„Намажеш те пуге обрвине па мисле, шејтан је.“

„Лажеш, бре!“ прасне Хаџи Лојо — прекипњело му.

„Бре ти је и бабо и мајка!“ плане Илија.

„Зар то мени, панче?“ и Хаџи Лојо га хвата.

„Теби, ја!“ и Илија дохвати њега.

Понесоме се.

Знате Хаџи-Лоја, ал' не знате Илије;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Хаџија виши, а Илија нижи, Хаџија меснат и задебљао, а Илија жилав и коштуњав.

Носише се пола сахата, а ни један ни ријечи не проговара.

Тек се чује како шкрипе зубима, а час један, час други тресне погом о земљу.

Намјерио се јунак на јунака па то ти је. Искупио се бих рекао цио поток па нагађају: ха овај ће надвладати, ха онај; а један не смједје прићи, да их растави.

Да су њих двојица могли повадити пожеве — њејекли би се па један не би главе изнио.

Овако стегоше се па како му Бог да. Омахује један, омахује други; не да се један, не да се други.

Док Илија, како бијаше луде главе, не наже се — а баш су били на одронку од потока — па повуче Хаџију.

Треснуше обојица.

За собом повукоше сав шљунак, што се нашао под њиховијем тјелесинама на стрмој обали поточкој!

Доље вода шљусне, дохвати их и понесе.

Знасте ону воденицу па потоку,

Срећом у тај мах није радила.

Сјутра дан с тешком муком извадише укученог Хаџи-Доја из воденичних витала, ће се био укљештио а не могао маћи.

Илија зна, како се он сâм спасао.

Хаџија је примио паре, али није више пролазио потоком.

IV.

Не потраја дуго, а Омер бег опет пред Анђиним вратима сваки у Бога дан.

Свашта се говорило.

Док једном не пуче глас: Анђа ће се потурчити!

Наши ђедови не чуше од својијех ђедова, да се ико у Сарајеву потурчио, а гле сад, да то учини једна ђевојка — брука!

Ишли наши па говорили њену бабу, а он — слаботиња! — слеже раменима:

„Шта јој могу ја, вако стар! Говорио сам јој — не помаже. Полуђела за бегом па то вам је!“

И да не би Илије, бели би се потурчила.

Дође им Илија па ће њену бабу — а ту и Анђа била:

„Једном си погом у гробу па да ти шћер такву љагу па образ баџи?“

Стари шути; већ не зна, шта да каже, а види се, да му је криво на Анђу.

„Уби је!“ вели Илија.

Стари диже руке, а дркћу му, па само што не вели: зар овим клоњулим рукама?

„Крупну си рекао,“ почеће Анђа а не плаши га се.

„Према свецу,“ враћа јој Илија.

„Зар баш тако, болап?“ попушта она.

„А да како ћу? Не знам како је свима нашијем, а тек мени! Не чини тога, душе ти!“

Њу дирну, што је Илија мекши.

„О мој Илија! Да ти знаш, како је мени ође,“ и она стиште обема рукама груди, „море бити друкчије би говорио.“

„То, душе ваља, не знам; али знам, како је мени. Не мили ми се језо, не мили се пиће — не умијем да мислим. А боли ме, боли — е не знаш, како ме боли! Па тек ми дође, да се бијем, а сам не знам, е киме? Видим, нешто ми ваља радити, а још не знам, шта? Падне ми на ум, да треба твоју памет, твоје срце да преокренем, па тек онда видим, не море то да буде — еј! И тек онда ми је криво.“

„Е и мени је, чини ми се, тако па и опет ми је некако друкчије. Питала сам се, пита је то, што само о њему мислим? И навлаш хоћу, да што друго мислим, ал' у глави ми он па он. А тек, кад ми рече, хоће ме, нијесам могла баш ништа друго мислити. Хоће ме — то бијаше почетак и крај мојијем мислима. И, кад казах бабу: хоћу и ја њега, из оног чудноватог бабова погледа прочитала сам дубоки јаз, што ме од драгог раставља. Ја сам тај јаз виђела, Илија, и опет се нијесам поплашила — прегазићу га.“

„Ти?“ и Илија је и кара и подмијева јој се.

„Што ме караш, друго је, али да ми се не смијеш! Ја сам јунак и показаћу, да сам! Зар кад ми је он тако драг, да ми је дражи од свега па свијету, упамти, од свега, зар да се поплашим од тога јаза,

што се зове вјера? Ти си човјек, па ти доликује, да будеш јунак, али немој мислити, да и женска глава не умије бити јунак. Ти би море бити друкчије чинио на овакој раскрсници, па каквој сам ја, ће ме памет вуче на једну, а срце на другу страну; ја сам у толико можда мањи јунак од тебе, што се поводом за срцем, али не могу друкчије. Ено ти Милоша Обилића! Рапта је распорио Мурата? Стио је, да се знаде, како је вјеран своме цару; учинио је, што му је говорило срце, а није учинио, што му је заповиједала памет. Човјек па се повео за срцем!“

„Јеси мудра, али збориш лудо. То и јесте право јунаштво, што се човјек на раскрсници приволи ономе, што му памет сјетује. Човјеку појединцу годи, што му срце хоће; кад му у такој згоди памет каже, да то не годи другим људима, да је за друге то несрећа, онда срце мора ћутати. Јунак је онај, који савлада срце па пође за памету.“

„Е већ ми се не разумјемо; ти у клин, ја у плочу! А и тешко је и друкчијима од нас право пресудити: шта више руководи људе у њихову раду, памет или срце? Ја велим срце, ти велиш памет. Море бити имаш ти право, море бити ја. Тек ти кажем, и кад бих била још једном толике памети, колике сам, ја не бих друкчије чинила, но како ми срце вели, јер вјерујем, тврдо вјерујем, да поштено срце у добре памети не море хотјети зло.“

„Па ти онда вјерујеш, да није никакво зло, што си готова, да се потурчиш, тек да угодиш срцу?“

„Тако је. А и за што да је то зло? Од куд је та вјера, што људе дијели? Измислили је људи. Ако су ти људи добри, добра је и вјера. Зар да ја, друге вјере будући, смијем и помислити, да је мој бљижњи неваљао за то, што је он друге вјере? Та све вјере вјерују у Бога па шта ће више?“

„Ти баш ка' из књиге! Видим: па мукама си па се довијаш. Само ти све то довијање не ублажи гријеха, што га хоћеш да учиниш и својој души и својему народу.“

„Гријех?“

„Те какав гријех!“ А имали грђега, него вјером преврнути? Толики су наши јунаци испустили душу на мукама, а не хтједоше вјером преврнути, јер ко вјером преврне, пљује у образ својијем ђедовима, који су исту вјеру и по цијену своје крви вијековима пазили; и сувише тај издаје свој род. Од старина се зна, да су Турци нама највећи душмани; потурице нам догрдише — чинили су, што ни Турци нијесу. Ти не ћеш, ти не смијеш у турску вјеру!“

„Рекох ти, како мислим — потурчићу се.“

„Зар и онда, кад знаш, да ћеш бити мајка, да ће твоја ћеца бити мучитељи ономе народу, из којег се сама поникла? Та ти си до сада чула, да смо ми у Босни сви негда били једне крви, да смо били један народ; па онда дођоше те вјере и нас растројише те ми, негда браћа, данас један другоме о глави радимо. Ти си слушала каквијех јада чинише нама Турци у свакој прилици — не велим само они правни, већ и потурице — слушала си, колико је нашијех правијех здравијех грдно прошло због којег објесног Турчина, и ти би се поред свега тога могла потурчити?“

„Што су ћекоји Турци чинили, то се не море у гријех уписивати свима — у свакој шеници има кукоља.“

„Ти не знаш, колико те ја волим! Па баш, што те тако много волим, на страшним сам мукама, што ће море бити баш твој пород временом задавати много зла Србима, јер ће брзо, врло брзо заборавити, да је постао од тебе, од Сркиње.“

„Није за мене ћевојку, да ти на разговор пристанем; ал' кад ме изазивљеш, кажем ти: ако сам ја добра, биће ми и пород добар, а добри не чине зла.“

„Прилике се мијењају и у њима људи. Кад будеш хотјела, да своје на добро упутиш, наићи ће прилике, што ће све твоје окренути на оно, што баш ти никад не би хотјела. Умријећеш ти, умријећу ја. Мени, чини ми се, не би могле кости ни у гробу бити мирне, кад не бих учинио све, само да не буде ни изгледа на то, да њеко од твога срца отпадне, који би моме и твојем народу могао зла чинити. Питам се, шта је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

што? Ми само ми се одговара: ти си ђевојка, какву ја могу вољети, ти си таква *једна* у Сарајеву. Па што да ти учиниш, што не би — главу дајем — учинила ни једна друга? Е то ми је криво. Кад би ти била ђевојка, која ми срцу није драга, одмахнуо бих. Али, да ти рађаш целате моме роду? Не дам, Анђо, не дам!“

(Свршиће се.)

„Не дам? Као да си Бог па само треба да кажеш: не дам! Боље шути, а већ ја ћу бити Омер-беговица.“

„Не ћеш, Анђо! Не преокрену те стари бабо, ни родбина, ни познаници, не преокренух те ни ја — па и опет не ћеш бити беговица! Упамти!“

И Илија изиде.

Мита Живковић.

ВЈЕРИНА ЉУБАВ.

РОМАН И. А. Гончарова

ПО ФРАНЦУСКОЈ ПРЕРАДИ ЕВЖЕНА ГОТИ ПРЕВЕО *Миливој Максимовић.*

ДРУГИ ДЕО.

XVII.

Осле неког времена врати се и Татјана Марковна. Била је збуњена и смућена пред Тушином, јер јој је био познат негов ономадашњи разговор са Вјером а поред тога ју је мучила и та мисао, да је Тушину познат роман и погрешка Вјерина. Из почетка су почели некако усиљено говорити о обичним стварима, али за ручком њихова узајамна симпатија пробије лед, они се охрабрише и гледаху једно другом управо у очи, поуздвајући се у своје узајамне осећаје и карактер. Чинило се, као да су се међусобно зближили и у тренутцима ћутања говораху погледима оно, што би се могло рећи о речима, које су пале, кад би то било потребно.

Вјеру је непрестано копало, да дозна мере, које је Татјана предузела, да је Марк више не чека у павиљон, бојећи се, да није штогод учињено, што не би требало. Одлучи, да се после ручка никуд не макне од ње, и да пази на Татјану, да не би у каквом тренутном узбуђењу заиста отишла у помор, да се састане с Марком. Али Татјана Марковна до обеда није ни спомињала јучерашњи разговор, а после обеда, кад су Рајеки и Тушин отишли сваки себи, она се лати, да са девојкама чисти сребро, које је спремила Марти, да после удадбе понесе.

Вјера се умири с те стране и у мислима се пренесе с Тушином у павиљон, забринута, шта ће се тамо догодити и да ли ће се данас све свршити.

У три четврти на пет спусти се Тушин

низ обронак и упути се према павиљону. Он је добро познавао околину, али по свој прилици већ одавно није био овде па је заборавио појединости, јер је ишао час лево, час десно, не могући наћи павиљона. Застане на послетку на месту, где је грмље било чешће и веће, сећајући се да павиљон ту негде мора бити. Стојао је обазирјући се на све стране и погледајући на сат. Сат је већ показивао пет сати, а он није још видео ни павиљона ни Марка. На једаред зачује из близине топот брзих корака и опази где се кроз јелову и борову честу час покаже, час опет изгуби људска прилика.

— Чини ми се да је он, помисли Тушин и одахну два три пут из пуних груди, као заморен коњ, задрма руком мало јелу, уз коју је стојао и за тим спусти обе руке у џепове и стаде као уконан.

Марк као из заседе искочи баш на оном месту, где је стојао Тушин и обзирјући се зачуђено око себе опази Тушина и чисто претрну.

Они се прво погледаху а за тим поздравиху.

Марк се непрестано освртао и тражио нешто очима.

— А куд се део павиљон?

— И ја га баш тражим, али не знам право страну, на којој се налази.

— Како не знате страну, на којој се налази? Ми стојимо на оном месту, где се јуче још налазио.

Оба ућуташе не знајући, шта се догодило с павиљоном. А догодило се ово: Татјана Марковна је јуче обећала Вјери, да је Марк не ће

вине чекати у навиљону, и она је буквално испунила своје обећање. За један сат после њена разговора с Вјером спустио се Савелије са још пет мужика у понор са сикирама и мотицама. За два сата био је навиљон разрушен и мужици упртине на леђа греде и даске и понесоше их из понора горе. За тим жене и деца на њену заповест поравне и утапкају земљу, где је стојао. Други дан у јутро поведе Татјана Марковна баштована и још два човека и заповеди им да место са свим поравне, обложе ледином и да преседе на исто неколико младих јела и борова.

— Красно сам се досетила, рече у себи, да сам порушила навиљон одмах, кад ми је Вјера све испричала, обећањак би се можда сетио, шта је, па не би ни писао она проклета писма.

И „обећањак“ је доиста одмах све разумео.

— Сигурно је баба за све дознала, то је њена рука! помисли у себи. Вјера је учинила своју дужност и све јој рекла.

Он се окрену Тушину, поздравив га и хтеде отићи, али у тај мах опази његов оштри и укучени поглед.

— Шта радите ви овде, шетате се, шта ли? запита га он. За што тако гледате на мене?... Ви сте ваљда у гостима тамо горе?

— Да, у гостима. Али нисам дошао да се шетам, него да се с вама састанем, рече Тушин сухо, али учтиво.

— Са мном! обрати се живо Волохов к њему и гледаше га радознано. Шта значи то? питао се у себи. О, он је, чини ми се, један од претендента на Вјерину руку. Да не ће да заповедне драму тај шумски Отело?

— Имам једну поруку за вас.

— Од кога? Од бабе?

— Од какве бабе?

— Од Берешкове!

— Није.

— Онда од Вјере? запита Марк узнемирен.

— Хоћете да рекнете: од Вјере Васиљевне?

— Па добро од Васиљевне. Шта ради она?

Је ли здрава? Шта ми је поручила?

Тушин му ћутке преда листић хартије. Марк га прелети очима и немарно тури у џеп, а за тим је скинуо капу и зачешљавао прстима косу, било да сакрије непријатност свога положаја пред Тушином, било да не покаже осећај бола, огорчења и пакости.

— Ви сигурно знате све? запита Тушина.

— Допустите да вам не одговорим на то питање, него да вас замолим за одговор.

— Баш по теби ћу одговорити! помисли Марк.

— Немам ништа да одговорим, рече му хладно.

— Али ћете сигурно испунити њену молбу, да је више не узнемирујете, не опомињете на себе, не пишете и не долазите више овамо.

— Шта се то вас тиче? Јесте ли ви можда њен навештен заручник, кад то од мене тражите?

— За то није потребно бити заручник, него просто пријатељ, који говори оно што му је наложено.

— А ако будем писао и долазио овамо, шта ће бити онда? запита Марк раздражено и мрско.

— Не знам, како ће то примити Вјера Васиљевна. Ако ми опет да какву поруку, ја ћу учинити оно, што буде потребно.

— Како сте ви послушан и поуздан пријатељ! рече Марк са пакосном иронијом.

Тушин га погледа озбиљно.

— Да, ви имате право, ја сам заиста њен такав пријатељ. Али немојте заборавити, господине Волохове, настајив, да ви не говорите с Тушином у овај мах, него са женскињом, коју он заступа. Ја сам се ставио у њен положај и не ћу изићи из њега, па ма ви шта говорили. Ја сам мислио, да ће вам бити света њена жеља, да је више не узнемирујете и не буните. Она тек што се предигла из тешке болести.

Марк је ћутећи ходао горе доле, но при последњим Тушиновим речима приближи се нагло Тушину:

— Шта јој је било? запита га скоро нежно. Тушин је ћутао.

— Извините ми, што се љутим; ја видим да је то глупо од мене. Али видите, и ја се осећам, као да имам врућицу.

— Врло ми вас је жао, али то је само доказ, да и вама треба мира. Хоћете ли одговорити штогод на њено писмо?

Марку се не свиђаше да одговара по њему.

— Ја ћу јој сам одговорити, писаћу јој...

— Она то апсолутно одбија, и ја вам дајем своју реч, да она не може друкчије чинити. Она је болесна, и њеном здрављу је потребан мир, а мир ће јој се повратити кад... заборави на вас. Ја вам говорим оно, што ми је наређено, и што сам сам својим очима видео...

— Чујте ме, ви њој желите добра? започе Марк.

— Без сумње.

— Ви видите, да она мене љуби, она вам је то рекла.

— Не, ја то не видим, и она ми није ништа о том говорила, него ми је просто дала ту цедуљу и замолила, да потврдим, да она не може и не жели, да се с вама састаје и прима ваша писма.

— Да чудне глуности, мучити и себе и другог! рече Марк копчајући ногом. Ви је можете избавити од те муке, ако сте јој пријатељ! Баба је разорила павиљон, али није страст, а страст ће разорити Вјеру. Зар нисте ви и сами рекли, да је болесна.

— Ја нисам рекао, да је болесна од страсти.

— Него да ода шта је растројена?

— Од тога, што јој ви пишете, чекате је у павиљону, претите, да ћете сами доћи. Она не може то сносити и рекла ми је, да вам то кажем.

— Она само говори тако, а међу тим...

— Она увек истину говори.

— А за што је дала ту поруку баш вама?

Тушин не рече ништа на ово питање.

— Ви уживате њено поверење, настави Марк, ви би сте јој могли разјаснити, како се лудо опире својој срећи. Она је зацело не ће наћи тамо горе, код вас. Ви бисте могли својим утиском поколебати тај бабушкин морал. А после, ја сам јој понудио...

— Да сте ви били у стању њу боље упознати и разумети, ви бисте се уверили, да она није од оних, којима треба разјашњења и савета. А што се тиче бабушкина морала, ја не налазим за нужно да устајем против њега, јер га и ја сам одобравам.

— Тако, тако! Ви сте изванредно добар дипломата, прекрасно извршујете своје мисије! рече Марк, на сву меру раздражен.

Тушин је ћутао, гледао га само и спокојно очекивао, да му Марк, хтео не хтео, даде одговор.

То ћутљиво спокојство је све више дражило Марка. Поручен павиљон и појава Тушина као посредника беху му сведоци, да се Вјера више не колеба и да ће се чврсто држати своје намере, да се више никад не види с њим. Њега чисто ошину муња, кад је видео, да Вјера доиста не болује од страсти према њему, — јер иначе не би имало смисла, да се поверава бабушки, а још мање Тушину.

Он је још пре познавао њену чврстоћу карактера, коју није могла сломити ни сама страст и за то је скоро с очајањем учинио последњи уступак, решио се да се венча с њом и да остане и на даље, на неодређено време у овој вароши, али ипак не за увек, него док траје страсти у њему. Он је веровао у непогрешивост својих назора о љубави и предвиђао је да ће се, пре или после, код обадвеју свршити на исти начин, да ће једно другом висити о врату, док им то буде годило, а за тим... Он није хтео да мисли на то; за тим, надајући се, да ће касније, кад наступи охлађење, Вјера и сама напустити бабушкин морал.

Сад се и та његова жртва — предлог да се ожени с њом — показала излишном. Нису га примили. Он није више опасан, па чак ни потребан. Шаљу га да иде. У овом моменту је и сам трпео исте муке, којима се до скора смејао, не верујући у њих. То није логично! мислио је у себи.

— Ја још не знам, шта ћу учинити, рече још увек поносито, и не могу дати одговора на вашу дипломатску поруку. Што се тиче мога долажења, ја је више не ћу чекати у павиљону, а то за то, што га, као што видите, нема више...

— Нити ћете више своја писма слати, одговарао је место њега Тушин, јер она не ће бити примљена. У кућу такођер не ћете долазити, јер тамо вас не ће примити.

— Ко то? Ви? Да не ћете можда ви стражу чувати? запита Марк злобно.

— Хоћу, ако то буде желела Вјера Васиљевна. У осталом у кући је домаћица а има и слугу... Али ја мислим да се ви не ћете огрепнати о пристојност и нарушавати мир једне женске.

— Ђаво нек их носи, те глуности! беснео је Марк. Сковали људи себи ланце, па се сами граде мученицима!

Он се још увек трудио, да се одржи на мегдану и да с неким достојанством оде и задржи себи право, да не одговара. Али Тушин је знао, да другог одговора не може бити. Марк је то осећао и почео је постепено уступати.

— Ја ћу за кратко време отићи, кроз недељу дана; не би ли ме Вјера... Вјера Васиљевна могла примити на неколико часака? запита за тим Тушина.

— То је немогуће; она је болесна.

— Па лече ли је, шта ли?

— Њој је само један лек потребан: да вас нестане одавде.

— Али ја не верујем вама са свим, јетко га прекине Марк. Мени се чини, да ви нисте са свим равнодушни према њој...

Тушин не одговори ништа него само затресе јелом. Он се у мислима пренео у положај Марков на је схватио, какав осећај огорчености и гнева је морао у овај пар беснети у његовој души, и за то није ни одговарао на његово пакосно изазивање; него га је једино то узнемиривало, што ће Марк из гордости и пркоса или раздражен страшћу, пре него што оде, још који пут покушати, да више и да се састане с Вјером. Хтео је да са свим учини краја покушајима, који би нарушили мир Вјерин.

— Ако не верујете мени, ено вам доказ у рукама.

— Ово писмо? то не значи ништа. Страст је као море. Данас бура, сутра тишина. Она се можда већ каје, што вас је послала.

— Ја мислим, да није тако. Она би то предвидела и не би ме послала. Ви је, као што ми се чини, не познајете са свим. У осталом ја сам вам испоручио све, и ја не сумњам, да ћете уважити њену жељу. Ја вас не ћу више призивати на одговор.

— Одговора нема! Ја ћу отићи...

— Па то је баш одговор, који јој је потребан.

— Не њој, него вама, а по свој прилици и романтичком Рајском и баби.

— Да, ако хоћете, и нама, а може бити и целој вароши. Ја ћу бити тако слободан, да зајемчим Вјери Васиљевној, да ће ваш одговор бити буквално извршен. Остајте здрави!

— Здраво... достојни витезе...

— Шта? зашта Тушин, намргодивши се.

Марк беше пребледео и гледаше у страну, Тушин се дотаче капе и упути се горе.

XVIII.

Марк је био љут и озлојеђен, што је морао тако срамно да одступи, горе још, него што је једном приликом пророковао Рајском. Морао је да путује без обзирања и без збогом и опроштаја и без цигле једне речи саучешћа и жалости из њезиних уста, него га поред тога још испраћаху као непријатеља, и то непријатеља, који нема никакве важности, и који ће, чим прође недеља две дана или чим пређе преко

прве суседне планине, бити савршено безопасан. Па за што све то? Он се не осећаше ни у чем крив, а њему отказују и последњи састанак! И место да сама дође, шаље му свог посредника! Било је очевидно, да то није учињено можда из бојазни од каквог страсног искушења него по свој прилици од какве грубе увреде. И тај посредник, олуномоћен од Вјере, располаже и командује, не излазећи из граница пристojности, испраћа га опрезно и пажљиво, као што се испраћа немиран гост или лопов, затварајући за њим врата и прозоре и пуштајући неса с ланца. Натужнуо му је о домаћици, слугама... и мало не и о самој полицији.

Што се тога тиче и он сам — снисходљиво је кривио себе Марк — је у неколико крив, што је презирао начин живота, којим су живели људи у тој вароши и њезиној околини. Да није можда за то Вјера, стидећи се своје страсти, кад је изгубила наду, да ће свога изабраника наново васпитати, прекинула с њиме ради других, као што се отреса човек рђава познаника, с којим се случајно и нехотице морао упознати?

И тај посредник, поред свег оштрог изазивања, очевидно се уздржавао, бојећи се и за Вјеру и за себе не можда опасности, него скандала са непристојним човеком. И сврх свега тога још је био принуђен, да му даде одговор! И то је био једини одговор, који му је могао дати и који му је диктовао тај „витез“ и дипломата, који га је понизио, саслушавши са хладном пристojношћу његово изазивање. Ма колико да се Марк увијао, ипак је морао да одговори!

Но ма на што да се Вјера решила, ипак је требала да је у спомен прошлих догађаја... барем му написала последње и опроштајно писмо, ако је већ болна и није у стању да поднесе састанак. Па нека се и утишала љубавна страст, ипак се могла у пријатељству опростити с њим и рећи му, да не може да се помири са његовим погледом на свет и са неизвесном будућношћу, коју јој он обећаје, на би се могли лепо разићи уважавајући једно друго. А она га напустила, не налазећи за вредно да му рекне последњу реч, као да јој је нешто учинио... Шта је он скривио? Он се почео сећати последњег састанка и не могаше наћи никакве кривце...

Он се осећао невин, невин у свему, па чега ради онда тај тужни растанак? Она га не може

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

кривити за своје „паденије“, како то називају преживели људи. Не може. И сврх тога, он се изјавио да је готов и на жртве до самопрегревања, да напусти своје дело и да се... венча! Па за што онда тај нож, та лаконичка записка, место пријатељског писма; за што посредник место ње саме? Да, то је био ударац ножем, од ког је трпео тешке болове. Па која му је рука задала ударац? Да је није научила баба? Није, Вјера се не да ни од ког наговарати и учити! Дакле она сама! Али за што? Шта јој је учинио?

Марк се полако упути према плоту, тромо се пошпе на њ и седне, обесивши ноге доле; није одмах скочио преко, него је непрестано у мислима тражио одговор на питање: Шта јој је учинио?

Сећао се, како је при последњем састанку „часно“ поступао с њом. Сетио се да јој је рекао од прилике ово: пази, ја сам ти све рекао у напред, и ако ми ти после онога, што сам ти рекао, пружиш руку, онда си моја, али ћеш ти бити и крива, а не ја... „То је са свим логично!“ рече он скоро гласно. Скочи с плота на друм и пође кући.

Даље се сећао, како ју је на истом том месту оставио у оном страшном тренутку.

— Ја идем, рекао јој је, и заиста је пошао, али се повратио, схвативши њено очајно „збогом“ као позив... и он је потрчао на тај позив.

Тај први одговор на питање: шта јој је учинио? беше за њега као ударац маљем по глави.

Он се спушташе низ брег, а памћење му је немилостиво износило пред очи слике скорашњих догађаја; нож је чинио своје и све дубље и дубље се заривао.

Непоштено је венчати се, кад у то не верујеш, рекао јој је он, одбијајући тај обред и вечиту љубав, надајући се да ће и без тих жртава победити, а сад сам нуди ту жртву! То није предвидео! Није за времена оценио Вјере, оставио је и поносито отишао од ње; и тек сад, после неколико дана је увидео, ко је она.

— Ето ти, шта си учинио, рече сам себи, и то беше други ударац маљем по глави.

Био је као пијан од силног самољубља, и кад се истрезнио, чуо је глас савести, где му пребације, што је од логике и поштења начинио два штита, за које се сакрио са својом новом силом, остављајући за собом слабу жену, да она одмазди и за своју и за његову страст, обећа-

вајући јој само једно: да не признаје никаквих дужности, правила и обавеза, него да ће отићи и оставити их њој, да их она сама сноси.

— Ти ниси хтео да је на поштен начин поштедиш, кад је, немајући више душевне снаге, падала, ниси био у стању да логично победиш страст; и за тим, у намери да је задовољши, понудио си јој жртву, да се подврнеш обреду, што је по твом схватању било непоштено; а из почетка си сваком приликом приповедао о растајању. Ево ти, шта си јој учинио! тресну га маљ и по трећи пут по глави.

— Вуком те је у очи називала у шали, ударао је маљ даље, а сад, кад те нема више поред ње, остаће јој у памети уз дивљанство вучје још и лукавост лисиција и пакост пеа, који на све лаје, а од човека не ће остати ни трага. Она је из понора изнела само казну и неизлечиво пребацивање: како се могла онако заслепити, да те још одавно није кроз провидела? Како се могла завести, заборавити? Радуј се, она те не ће никад заборавити.

На послетку је разумео све, њену лаконичку записку, њену болест и појаву Тушинову у повору, место ње саме!

Рајски се цело оно вече разговарао са Тушином. Они су се тек сад почели боље упознавати, и развијаше се оба са жељом, да се што ближе упознају. Још истога дана позвао је Тушин Рајскога к себи у госте на неколико дана, да види његову шуму, како ради машина за резање и у опште целу шумску економију. Но Рајски је хтео да доврши Вјерину слику, која је била скоро готова, па не хтеде примити позив.

Други дан рано у јутро га је пробудио коњски топот на дворишту. Погледав кроз прозор виде Тушина, који је пошао кући на свом вранцу. Рајски добије вољу да и он иде с њим.

— Иване Ивановићу! довикну му кроз прозор, и ја ћу с вама! Можете ли ме причекати четврт сата, док се обучем?

— И цео сат, ако хоћете, одговори му Тушин, силазећи с коња.

Татјана Марковна и Вјера беху чуле њихов разговор, брзо се обуку, и домаћица не само што је натерала Тушина да попије чај, него их окупи са тако обилним доручком, да су се једва око десет сати кренули на пут.

— Тушини су наша права партија рада, мислио је у себи Рајски, по што је неколико

дана код њега провео, која ће ступити на поприште, кад све ово око нас буде слободно, кад нестане свију оцсена и немара, а на њихово место дође озбиљан рад. Рајски је био очаран, кад се мало боље упознао са целом скупном Тушинова рада. Он је већ био готов да остане дуже времена и да проникне у механизам Тушинова рада, али добије од бабушке поруку, да се што пре врати кући.

Тушин се понуди, да га прати, као што он рече, али прави узрок је био, да дозна, за што је Татјана Марковна поручила по Рајског. Бојао се, да се штогод догодило Вјери, па да буде тамо, ако јој што затреба.

Кад је Рајски ушао у кабинет Татјане Марковне, нађе је растројену и забринуту.

— Да се није што непријатно догодило, бабушка? запита он, седајући спрам ње.

— Што се морало догодити, и догодило се, рече она тужно, гледајући у страну.

— Говорите брже, мени је, као да седим на иглама!

— Онај стари лопов Тичков се и мени и теби осветио! Чак је и за мене начуо од неке полулуде бабе неку већ заборављену причу... али то му није испало за руком... Свет је равнодушан према прошлости; у осталом ја сам и онако већ једном ногом у гробу, али Вјера...

Она уздахну.

— Шта је било дакле?

Њена историја престаје бити тајном... По вароши се проносе гласови... шапутала је Татјана Марковна узбуђено. Ја из почетка нисам разумела, за што ме је прошле недеље у цркви жена подгубернаторова питала два пут за Вјеру... је ли здрава, а две се госпође одмах ту нађоше да чују, шта ћу рећи. Рекла сам, да је била болесна, али да се опоравила. И за тим ме окупише питати, шта је с њом... Ја нисам знала како да се извучем и то су одмах све опазиле.

— А је ли заиста избило што на јавност?

— Права несрећа је, хвала Богу, још сакривена. Јуче сам дознала неке појединости од Тита Никоњића. Сплетка се не односи на *онога*...

— Него на кога?

— На Ивана Ивановића, који је у целој ствари са свим невин. Сећаш ли се, како је о рођен-дану Мартину дошао, како је седео не проговоривши ни с ким ни речи, догод није дошла Вјера, и како је одмах оживео, чим је њу видео. Гости су све то опазили. И без тога

одавно већ није тајна, да он љуби Вјеру. Он не уме да се претвара. За тим се сећају, да је изишао с Вјером у врт, за тим да се она склонила у своју собу а он да је отишао кући. Знаш ли ти, за што је он долазио?

Рајски ману главом, да зна.

— Дакле знаш? А сад су свету по вароши пуна уста Вјере и Тушина.

— А како су мене у све то ушлели? Ви рекосте, да ме Тичков није заборавио.

— Тебе је ушлела Полина Карповна! Оне вечери, кад си се ти шетао с Вјером, отишла је да те тражи. Ја не знам, шта си јој ти све наговорио, без сумње си јој се подсмевао, али она је то разумела на свој начин и ушлела и тебе! Говори, да си ти заљубљен у Вјеру, а она да те је одбила — извукла те из не знам какве пронасти, понора, шта ли? О томе непрестано по вароши меље! Ја не знам ни данас, шта си ти тамо имао с њом, нити за твоје тајне с Вјером, али ја мислим, да си ти још одавно знао све оно, што је за мене до скора било тајна. Па сад ево вам плодови ваше миле слободе, рече му уздишући.

Рајски стисну песнице од љутине.

— Ух, тој материј кленетунци још није било доста! рече бесно. Али нека, сутра ћу јој показати!

— Баш си нашао, с ким ћеш расправљати! На њу се не треба једити, она је смешна па јој нико много не верује. Али онај стари сплеткаш је дознао, да је Вјера о рођен-дану Мартину била са Тушином у реду дрвећа и да су се тамо дуго разговарали, а у очи тога дана да је није било до дубоко у ноћ код куће, а кад је дошла, да се поболела, па сад приповеда причу Полине Карповне са својом допуном: да се Вјера није с Рајским шетала оне ноћи и у очи онога дана, него с Тушином. И сад се од њега пронело по целој вароши! И осим тога је од неке пијане жене и за мене нешто прокљубио, па прича по вароши.

— То је већ друга ствар! рече Рајски озбиљно и почне узнемирен ходати горе доле по соби. Ваша лекција, коју сте му читали, није му ништа помогла, а сад ћу ја мало друкчије да му је поновим.

— Шта си ти опет наумио? Господ нека те сачува од тога! Боље га остави на миру! Почећеш доказивати да то није истина, па ћеш баш тим доказати противно. А није баш ни

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

тешко. Треба само дознати где је био Тушин уочи Мартина рођен дана. Ако је био код куће, онда ће се свет питати, ко је био оне ноћи с Вјером у шумици. Крицка те је затекла сама а Вјера је била...

Татјана Марковна спусти главу па се баци у наслоњачу.

— Шта да се ради? запита он у страху ради Вјере.

— Што Бог нареди! прошапута Татјана суморно. Треба се понизити! Мера се још није напунила! заврши она и тешко уздахну.

Рајски је ходао по кабинету. Обоје су ћутали, схватајући свако за се тешки положај, у ком су се налазили. Друштво је опазило само спољашње знаке некакве драме, која се одиграла у Малиновци. Стална љубав Тушинова, туђење Вјерино, њена независност од бабушкина ауторитета, све је то било друштву познато и оно се већ било привикло. Али сад се пронашла и једна тамна пегла. Понашање Рајског према Вјери беше већ одавно опажено, и Крицка баш није много лагала, кад је о том говорила. Опазили су сви и тихо обожавање Тушиново, и Татјана Марковна није била једина, која га је сматрала као заручника Вјерица.

У вароши се у опште очекивало на два догађаја: сватове Мартине са Викентијевим и... у перспективи сватове њезине сестре са Тушином. И сад на један пут се догодило нешто непољатно. Вјера се о рођен-дану сестрицу показала само на неколико часака, није скоро ништа ни с ким ни говорила и одмах за тим је отишла с Тушином у врт, одакле се вратила у своју собу а Тушин отпутовао кући, не рекавши ни збогом домаћици и гостима.

(Свршиће се).

ПЛАНЕТА МАРС.

У јесен године 1890, кад су биле лепе вечери и то крајем септембра и почетком октобра имало је око после залаза сунчева да види особито леп приказ. Тек што се сунце спустило под хоризонт, и није се нигде

После тога се дознало, да је Вјера оболела а мало за тим и сама Татјана Марковна и да за то време није нико примљен у Малиновци. О свадби Вјере и Тушина се заћутало. За што Тушин не иште руку Вјерину, и, ако је искао, за што није примљен? Падала је сумња на Рајског, да је он задобио Вјеру за се, али за што се онда не ожени њом? Јавно мњење је неумољиво тражило, ко је прав, ко крив, па да изрекне свој суд.

— Бабушка! повика на једаред Рајски после дуга ћутања, пре свега ви треба то све да кажете сами Тушину. Треба знати, како ће се он понашати према тој сплетци, он је њен јунак, он нек јој буде и судија; како он реши, онако радите! А његова суда се немојте плашити. Ја га сад добро познајем, он ће решити, као што треба. А ја ћу за тим отићи мало до Полине Карповне, а можда ћу потражити и Тичкова...

— Ја не ћу, да се ти састајеш са Тичковим!

— То не може на том остати, бабушка!

— Ја не ћу, Борисе! рече она тако одлучно и строго, да је он приклонио главу, не говорећи ни речи. То би само направило од зла горе... Али ти си се добро сетио, шта за први мах треба урадити... Да, пре свега треба све рећи Тушину, а за тим ћемо видети, да ли је нужно да одеш до Полине Карповне, да све појединости те сплетке сазнаш и да им дадеш други вид... или рећи праву истину! дода са дубоким уздахом. Прво ћемо видети, како ће Иван Иванович узети ту ствар. Он је код Вјере, замоли га, да дође овамо, а Вјери не говори ни речи. Она још ништа не зна и дај Боже да и не дозна.

видела ни једна звезда стајаћица, — на јужном и јужнозападном небу појавиле су се три најсветлије планете, једна другој доста близу и скоро у правој линији. Прво се појавила планета Даница (Венера) у својој благој светлости врло

близу хоризонта, и скоро у исто доба појавио се и Јупитер у својој плаветњикастој светлости и тако сјајно, да је бацао од себе сен, а мало затим, ближе Јупитру него ли Венери, појавила се она црвенкаста планета, којој су некада због те светлости дали име Марс или Арес, то ће рећи ратни бог. На овоме месту хоћемо о тој планети коју више да рекнемо.

Астрономи, испитачи небесних прилика, с неком особитом љубављу обрађују своју најљу планету Марсу. И право је, што тако раде. Данас су астрономи на чисто, да се само од њега може штогод занимљиво дознати; планета Меркур увек је близу сунца, те зато није јасан; само добре очи Скијапарелијеве могле су у најновије доба опазити и на Меркуру некоје појединости; од остале две земљи (осим Марса) најближе планете т. ј. од Данице и Јупитра, не можемо се бог зна чему надати, јер Даница као да је увијена у неки густ вео од облака, и затим кад се са земљом састане, а то је кад су њене тако зване опозиције, окреће Даница земљи своју ноћну страну; на Јупитру пак због његове грдне величине процес расхлађивања није толико одмакао, а да би се могло на њему штогод особито видети. Тако је исто и са Сатурном; остале планете пак сувише су од нас далеко у тамнијој.

Прву карту о Марсу начинили су Хујгенс и Хауке у XVII. веку; посматрајући Марса Хујгенс је из неких на њему некада изнашао, да је дан на Марсу само за 41 минут дужи од дана на земљи; година је мало мања него дванут колика је година земљина; Марсова година траје 668 марсових дана или 687 земљиних дана. После Хујгенса испитивали су Марс Маралди, Бијанкини, Хершел, Шретер, Медлер, Секи, Локије, Кајзер, но о томе на овоме месту не ћемо даље приповедати.

Но шта је о Марсу дознао Скијапарели, о томе ћемо на овоме месту причати, јер је он о њему највише шта дознао. Скијапарели, директор звездарнице у Милану у горњој Италији, посматрао је Марс од године 1877 до 1888 и начинио тачну карту о Марсу.

На тој карти има вазда — већином из митолошке географије старијег и новијег доба — имена за мора, морске заливе, језера, канале, реке, острва и полуострва Марсова. То су наравно само краће ознаке за разне пеге, које се на Марсу могу да виде и од којих су неке ја-

сније и црвенкасто жуте, а друге тамније и сиве. Но већина астронома уверена је, да та имена у географији Марсовој или управо у „Ареографији“ или у „Марсографији“, исто оно значе, што и у нашем земљопису. И све то више утврђује се такво уверење код астронома, особито када посматрају снежне кане у северном и јужном поларном крају Марсовом; та са свим се лепо види, како се у неко доба године полагано смањује односно повећава поларни снег. А да водена маса на Марсу, са земље гледајући је, мора бити тамнија, о томе данас нема сумње; та ко је са брега каква гледао доле на дубоко које језеро на подножју његову, тај га је видео, да је тамнији, јер врло мало светлих зракова може да допре до дна, одакле би се и могли рефлектовати, т. ј. већину зракова вода прогутала.

„Планета Марс“, вели Скијапарели, „није пустиња сувог камења; Марс живи; живот његов приказује нам се у врло компликованом систему појава; а један део тих појава обухвата велике крајеве, толике, да их можемо ми са земље видети; тамо има читав свет нових ствари да се испитују, и све су такве, да радозналост испитивача изазивају.“

Необична је подела тврди и воде на Марсу према подели тога на нашој земљи. Тамо је воде само полак од укупне површине, на земљи је пак од прилике две трећине водом покривено. И то је зато тако, што је Марс старији од земље, неколико милијуна година, па је више делова атмосфере везано и чврсто у разним стенама.

За тим је велика већина тврди поређана око екватора.

Но најнеобичније на Марсу јесу његови канали: то су многе линије једнаке дебљине и особито праве; северно и јужно но даље од екватора те су линије према екватору више вертикалне, а близу екватора те су линије више екватором паралелне. Нема ни разговора да их бројимо; Скијапарели вели, да је кадикад, кад је био ваздух необично чист и провидан, Марсову површину таку видео, као да је какво компликовано плетиво, тако имаде и преко и уздуж главних и споредних канала. И што је још већа загонетка, ти канали кадикад као да се подвостручавају, и то, као што се мисли, већином при крају зиме и лета, онда када се снег топи на једном или на другом полу Марсову; скоро са свим успоредо поред сваког канала појави се још по један сличан канал. И те промене дога-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

бају се скоро на један мах од данас на сутра; то је са свим у опречи са неким другим променама, које је Скијапарели такођер имао прилике да види, и које бивају доста споро.¹ Вода у каналима у опште није дубока; само у некојима н. пр. у „Нилу“ скоро црна боја сведочи, е је вода тамо дубока.

Астроном В. Мајер вели о томе подвојстручавању канала да то отуд долази, што нису увек водом пуни него само кадикад, те их зато и ми само кадикад можемо да видимо, и да је то дело створења разумом обдарених. Кад се на једном полу снег топи, било би воде и сувине; поларно море било би тада пренуно, зато иде вода каналима на други пол, где се смрзне. Дакле само кад та вода протиче, има је и у тим другим каналима, и тиме се избегавају поплаве тврди.

По ова хипотеза Мајерова стоји доста у опречи са великом ширином тих канала — од прилике широки су десет географских миља.

Стоји ли ово досад речено, онда излази, да на Марсу има заиста атмосфере. А да је заиста има, доказује прво јасна ивица Марсове плоче, због које, кад јој се приближе звезде стајанице, ове постају нејасне и мутне пре него што су се дотакле чврсте ивице планетине, и друго, спектрална анализа казује у спектру водоникове линије.²

Има ли дакле Марс атмосфере, онда је са свим појатно, да тамо мора бити и воде, кише, снега, сутона, зоре и т. д. Некоји астрономи држе да је море близу екватора мало плавије, него ли у средњим ширинама, а то да је отуд, што је око екватора море сланије због јачег испаравања.

Са свим се лепо види, како се мичу облаци по површини Марсовој — или барем биће нешто налик на облаке на нашој земљи; па и брзина тих облака тамо измерена је. Често се виђа на неким местима, кад се разведрило, да је тамо бело, сигурно да је снег падао; и кад је неко време на том истом месту сунце сијало, опет се појави пређашња жућкасто-црвена боја, снег се отопио. Сигурно пасатеки ветрови тамо нису тако

јаки као на земљи, јер се Марс спорије окреће око своје осовине; и много ређе покривају облачине тврде делове на марсовој површини, јер је атмосфера старијег Марса ређа од атмосфере наше млађе земље; чистије и провидније небо шири се дакле над пољанама те планете.

Изгледа као да и *метеорологија* на Марсу није тако заплетена, и да је лакше проучавати него ли метеорологију на земљи; и некоји испитивачи слуте, е ће неке ствари на Марсу моћи послужити ради разјашњења и усавршења метеорологије на земљи, која заиста тога треба. Које су то околности, спада на друго место а не овамо.

Марс има *два месеца*, о којима је још Кеплер слутио, да их има; но за што је слутио, то се ни данас не зна. У писму једном пише Кеплер Галилеју ово: „Ох, како бих волео, да имам какав дурбин, па да пре тебе изнађем око Марса два а око Сатурна 6 до 8 пратилаца.“ Често је у потоњој литератури спомена и слутње о два марсова месеца, но нико да их изнађе. На послетку први их је видео Американац Асеф Хал 1877. у Вашингтону. Он је прорачунао њихове путеве и приближно према осветљењу и њихову величину.

Њихова су имена т. ј. та два марсова месеца, „дејмос“ и „фобос“ („страх“ и „трепет“) и то по једном месту у Омировој Илијади (XV. 119), где се тако зову синови и коловође бога рата. И ма да имају тако страшна имена, ипак су врло малени. А. Хумболд назвао их је због њихове малоће „цепним планетама.“ Месец Фобос, што је Марсу ближи, од прилике има површине десет квадратних миља. Тамо би могао неко обићи свет не за 80 дана него комотно за 8 сати. Даљина од њега до Марса није много већа од дужине реке Нила у Мисиру, а Нил је дугачак око 6000 километара. Астроном В. Мајер вели за Марсове месеце ово: „Сваки астроном на земљи обично држи за се, да је ближе небу од осталих људи; кад би такав астроном из ненада доспео на Марс, нехотице пружио би руку, да ухвати његов месец, или би се плашљиво сагнуо, кад Марсов месец Фобос пролази кроз меридијан.“

Зато, што је Фобос тако близу Марса, у напред можемо рећи, да мора врло брзо ићи око Марса. И збиља, Фобос заиста је необично брз. Јер ма да Марс иде по васелени својим путем брзином, која је много већа од брзине кугле из пушке, ипак Фобос око њега облети сваки дан скоро трипут. Како се Марс увек окреће у истом правцу, то Фобос од прилике сваки дан

¹ Тако н. пр. „Језеро Мерис“ видео је Скијапарели 1877. у средини „реке Непенте“, доцније 1884. у обали; обала „велике Сирте“ и обала „Либије“ биле су измењене, некоји крајеви као да су били поплављени и т. д.

² А што нам Марс црвен изгледа, биће отуд, што његова атмосфера гута доста светлих зракова; тешко да ће све бити на Марсу бити црвене боје, као што је држао геометар Ламберт.

два пута се роди и два пута седа. И због те велике брзине Фобоса ће видети Марсови становници — наравно, ако их има — да се не рађа на истоку, него на западу, и како се миче по небесном своду у противном правцу са осталим звездама. А да ово тако мора бити, уверићемо се сами, кад се на ово сетимо; наиме, да наш месец један пут обиђе око наше земље за један дан, нама би се чинило, као да на небу мирно стоји, а да иде још брже, изгледало би, као да иде натраг. Тада Марсов месец Фобос од прилике сваки дан два пут има пун месец и два пут нов месец и по једно помрачење месеца. — Други месец, Дејмос, од прилике је три пута даље од Марса и иде доста спорије.

Са Марса гледајући на Фобос, изгледа као звезда прве класе; обратно са Фобоса гледајући на Марс, Марс је толики, да покрива шеснаести део читавог неба.

Та особита чињеница, да су Марсови месеци успркос свом тражењу нађени тек у најновије доба, побудила је француског астронома Ди Боа да искаже слутњу, е ти месеци не ће бити одавна да су око Марса, и да то нису његови прави синови. Марс мора бити да их је из оближњег претена планетојидског себи привукао, дакле да их је недавно Марс украо из „планетојидског пролетаријата.“ Ту мисао Ди Боављеву у најновије доба опровргао је рачуном астроном Поанкаре.

Има ли на Марсу људи и животиња?

Може се само толико рећи, као да су прво, спољашњи услови повољни за органски развитак на тој планети, и да су такви много пре били, него ли на земљи; и друго, да се никад научно не ће моћи доказати, има ли, нема ли на Марсу створова, налик на човека.

Та лако се даје прорачунати, колики мора бити какав предмет н. пр. коцка на којем другом небесном телу, па да се може са земље опазити, кад га увећамо 500 пута. На нашем месецу такав би предмет морао бити 100 метара велик; дакле лако би било опазити кад пролазе каква стада, говеда, каква војска, или каква Ајфлов торњ, како се од недеље до недеље диже и спушта; могло би се видети, кад праве какву повећу ђуприју; али тамо горе на месецу свакојако да је све пусто и празно — човек на месецу одавно је мртав. На планети Даници страна на тој коцки морала би бити дугачка $1\frac{1}{3}$ миље, и то онда, да су неке околности по-

вољније, него што заиста јесу; на Марсу пак морала би бити дугачка 2 миље, на Јупитру 22 миље, и т. д.

Па и кад се још већма усаврше дурбини, и онда не можемо се надати да ћемо више шта моћи видети. За све те послове пре свега треба да је чист и провидан ваздух. Онолико, колико је Скијапарели видео, видеће и когод други но да ћа више видети, тешко се можемо надати; па и са Ликове (Lick) звездарнице, што је подигнута у чистом ваздуху калифорнијском на једном врло високом брегу, тешко да ће се бог зна шта више видети. Свакојако пак дела створова налик на људе никад се сигурно не ће моћи опазити. Па и то је још питање, хоћемо ли икад дознати, од куда да се подвостручавају Марсови канали и иначе, од куда и какве су оно промене, што се дешавају на Марсу. Па и ако се буде могло шта дознати, то не ће бити скоро. Јер није лако мотрити. Подвостручавање канала иде доста брзо; до душе једна иста тачка планетина може се са земље посматрати 8—10 вечери једно за другим, но за тим у исто доба не може се посматрати читавих 38 дана; па још кад није време згодно, читава два месеца не може се ништа гледати. Па и доста близу Марс мора бити (Марс у најповољнијем случају може се земљи приближити на $7\frac{1}{2}$ милијуна миља); опозиције, т. ј. када је Марс баш преко пута од сунца, бивају сваких 26 месеци по један пут; а да би могли планету Марса посматрати у свима његовим разновреним приликама и његовим разним годишњим временима, потребан је циклус од 16 година.

И успркос свем том ладном размишљавању ковачи разних хипотеза ипак не мирују, него непрестано и свашта измишљавају.

На пример: како је Марс даље од сунца, него ли наша земља, дакле и мање светлости добија од сунца, мора и Флора и Фауна Марсова бити угаситије боје. Због дуге и јаке зиме на јужној полукугли животиње морају имати јако дугачку длаку. И како је Марс старији од земље, и култура тамо мора да је напреднија од културе на земљи; за то тамо н. пр. нема војске, тамо је већ наступио вечити мир. Даље, што је 100 килограма на земљи, то је на Марсу само 38 килограма, за то, што је Марс материјално ређи од наше земље; и због тога: са неком одређеном снагом може се тамо обавити много већи посао, него ли на земљи; један човек

може тамо вући сам каква тешка кола; може скочити више метара у вис; само је теже тамо удавити се, „јер сваки сам од себе може пливати! шта више, један књижевник из низа споменутих ковача вели, „да се ход становника Марсових не ће у многом разликовати од лета наших тица, за то, што је тежина на Марсу мања, и т. д.

С тим истим правом могао би неко и пр. рећи: сваки становник на Марсу мора имати 5 руку и 17 ногу. С таквим разлагањем пишу се врло интересантни романи из природних наука по калупу Жил Вернову, по наука, која се наклања на посматрање и строге логичке закључке, нема с таквим стварима никаква посла.

По месту своме у реду планета Марс је први од „спољашњих“ планета, а по величини на седмом месту; узмемо ли пречник земљин да је 1, онда је пречник Марсов 0.54 а по Кантовој теорији по годинама шести син, млађи од Јупитра и од планетојидског прстена; старији од земље а још старији од Данице. И по рачуну једнога физичара поједине планете разликују се једна од друге добом у 5 милијона година. Наравно овај резултат врло је слабе вредности, јер претпоставке том приликом изречене врло су несигурне.

По Кантовој теорији сав наш сунчани систем био је гдна ваздушаста лопта, која се окретала око своје осовине; због тога окретања одљубенивао се некада временом прстен један за другим, сваки се прстен раскидао у више комада, и највећи је комад привлачио ситније (осим код 5., код прстена планетојидског); ти комади јесу планете са њиховим месецима. Тако је у шестој линији дошао ред на Марса; за тим се сунце опет скупило, из једнога по том прстена образовала се земља са својим месецом или, како се слути, са своја два месеца и т. д.

А да је по годинама земља заоста у среди међу Марсом и Даницом, најбоље се показује у томе каква је атмосфера овде и онде. Атмосфера Марсова већ се јако растањила, Даница пак увијена је у неку скоро непробојну облачину, и само тек овде онде што се може скроз да види до површине саме планете; на Даници биће да је онако, како је било на земљи за доба каменог угља: топлота као у стакленим баштама, вегетација бујна, органски живот још слабо разнолик.

И Марс ће кад тад једном привући к себи своја два месеца и тако за неко време добити нове топлоте и нова живота. Па шта онда? — Читалац нека ми дозволи, што ћу са таквим мислима и мало даље да се упутим, наравно, такве мисли не наслањају се на сигуран рачун, него на доста несигурне физикалне постулате. — Тада ће Марс, издавши још и то своје топлоте, охладнети и опустети као и наш месец, и као такав ићи још неколико милијуна или можда билијуна година око сунца, док га једном сунце к себи не привуче, као што ће бити и с другим планетама. И сваки пут биће перијоде нова живота и напретка. Па шта онда? — Тада ће и сунце једном морати са свим охладнети у ваљаном као лед ладном простору, ма да има данас још тако грдну топлоту; тек ће се и сунце све више и више примцати каквом већем централном небесном телу (Кант вели, да ће то Сиријус бити).

На послетку — тако бар вели енглески физичар Томзон, наслањајући се на друго Карнотово правило у механичкој теорији топлоте — на послетку ће читава васелена умрети, јер ће нестати топлоте. Јер сва топлота може прелазити само са тела више температуре на тело ниже температуре, а не обратно; тако ће полагано да се разиће по васелени сва енергија, светлост, електрицитет и магнетизам; свему данашњем стању крај ће бити општи разлаз материје и енергије.

И Целнер хоће од те судбе да сачува васелену својом претпоставком, да наш простор није неограничен, него ограничен и округао; све праве линије у истину јесу врло велики крузи, који дакле онде свршују где и почињу; пропадају ли светови и кидају ли се развалине на једном месту, оне се на другоме месту састају и образују нове светове.

С таквим хипотезама, као што су мало час наговештене, могла би нас баш каква трезвена филозофија и поштедети. За васелену нема мере за простор, јер како да се у њему нађемо? Исто тако нема за васелену ни времена, јер где је за њу сат? Та и ми сами меримо време привидним кретањем небесних тела, којима тек, како ми хоћемо, подмећемо једнолико кретање, не узимајући наравно на ум, да се природни закони не смеју применити у свој неизмерној општности.

Та природни закони тешко да су што друго до приближне формуле, општа правила, добивена

мао резултат наших разноврсних, но само у ограниченом кругу изведених опажања.

По дру К. Кранцу.

Дакле на та последња питања не дај приредна наука никаква одговора.

Прерадио *А. М. Матић*.

КЊИЖЕВНОСТ.

„КЊИГЕ ЗА НАРОД“ МАТИЦЕ СРПСКЕ.

Узвишену намеру великог добротвора Петра Коњевића није могла Матица Српска боље остварити него издавањем „књига за народ“.

Није потребно да наводим, од какве би користе по наш народ била ова заклада, да се замисао Матичина испуњава: да те књиге запста улазе у народ. Али на жалост лепа замисао та не остварује се.

„Народ је дло, народ ће се и користити“, рекао је бесмртни завештач. Али народ се — бар за сад — не користује његовом закладом. Не знам како је онамо даље, али зађите овамо код нас у Срему по селима па ћете видети, да народ не само да нема и не чита „књиге за народ“ него и не зна за њих.

Седам година је, како је заклада Коњевићева ступила у живот и већ је преко тридесет „књига за народ“ штампано, а народ од тога још ни најмање користи не виде.

За што је то?

Је ли код нас настало већ оно време, када ни најбоље закладе не могу ништа да учине?

Тужимо се, да онадамо и пропадамо; јадамо се: није нам народ на оном ступњу образовања, на којем би требало да је, на којем би могао бити!

А ко је томе крив?! Ми сами.

Показивао ми је један пријатељ књиге, што их хрватска влада шаље сваке године учитељима да их у народу раздаду.¹ Осим онога, што ће народ из те књиге научити, уплетено је ту готово на свакој страни име *хрватско!* (То је њима главно!) А народ, он не гледа на то, него тражи те књиге, да се из њих научи.

И међу „књигама за народ“ већина их је, која би народу врло користила, али узалуд — кад нема никога, да му те књиге да у руке.

¹ То су књиге много скупоценије него књиге за народ Матице наше.

У Срему.

Још једном понављам: књиге за народ могле би и морале би народу много користити, а оне му не користе ништа. И то ће трајати дотле, догод се не почне са том племенитом закладом са свим друкчије радити.

Пре свега цену би књигама за народ требало са свим спустити. За што не би била тим књигама цена два или три новчића? Ваљда није до тога стало, да се за те књиге што више новаца добије? Новца има доста, а главна је намера, да књиге те народ што више чита. У осталом нека излазе књиге те много ређе: нека их буде једна место десет — главно је да учине оно што треба; а учиниће то само ако продру у народ.

При избору дела могло би се строжије пазити на то, шта је за народ. Међу тим у тим се књигама не би морала штампати само нова дела, могла би се ту штампати и старија дела, која би требало да има народ. Тиме би се уштедило новца, који се издаје за награду писцима. Тај новац могао би се употребити било на то, да се награде повећају, било да се књиге по што нижу цену дају.

За што се у књигама за народ не би могле штампати и одабране народне песме? Та и оне користе народу, и оне га поучавају и оне га крепе и оживљавају!

Осим тога требало би у школе по селима слати ове књиге, да се издају ученицима за награде. Црквеним општинама требало би их дати за најмању цену.

Тако би, мислим, требало за сад чинити, да те књиге учине оно, што треба.

Аманет и жељу Коњевићеву не испунисмо до сад. Но, што се пропустило, треба што пре надокнадити. То смо дужни учинити сени великог завештача, ради себе, ради народа!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ.

Иларијон Руварац. Стари Сланкамен. Написао — —, Архимандрит Гргетешки. — Земуи 1892. Штампарија Симе Најића. Стр. 49. — Расправа ова написана је приликом прославе у Сланкамену. У њој је писац прибрао све што је о Сланкамену писано до битке на Сланкамену (1691.) год. и све то критички проценно. Сланкамен је постојао већ у XI. веку. Добио је име од слане воде (сланог камена), а не од Салана војводе, кога није никада ни било. На рушевинама римског града Ациминка подигнут је Сланкамен, а ново име дали су му Бугари. За тим наводи писац, где и каде се све спомиње Сланкамен. Деспот Стеван Лазаревић — као што мисли Руварац — добио је Сланкамен од угарског краља Жигмунда. Још 1451. г. био је Сланкамен у рукама деспота Бурџа. У црквеном погледу потпадао је Сланкамен „под област Арцибијскуна Калочко-бачкога а наиме под еремеки Арциџанат исте области.“ За тим наводи Руварац, где се у црквеним списима и листинама од почетка XIV. века до краја XV. века спомињу Сланкамен или Сланкаменци. О Сланкамену за време деспота у Срему не зна се ништа извесно. При крају XV. и у почетку XVI. века био је Сланкамен „главна станица“ Шајкаша. Г. 1521. заузели су Сланкамен Турци. У XVI. и XVII. веку спомињу Сланкамен многи путници. Г. 1691. била је велика битка на Михаљевачком пољу код Сланкамена, у којој је Евђен Савојски разбио Турке. У тој битци било је и десет хиљада Срба под својим подвојводом Јованом Монастерлијом. — „Сланкамен је било место зборно и таборно у свима великостима и у свако доба.“ — Расправа је написана са дубоком студијом, оштром критиком и великим разумевањем. Ми је сваком најтоплије препоручујемо. С.

Павле В. Вујић. Општи спољни услови по живот биља. По Сакоу и др. написао — —. (Прештампано из „Отаџбине“. Цео чист приход намењен је фонду за потпомагање сиромашних великошколаца у Београду). Штампано у државној штампарии краљевине Србије 1892. Цена 50 пара дин. Вел. 8. стр. 57. — Два фактора играју важну улогу у животу биљног царства: унутарња структура и спољни утцаји, а ти су: 1.) *топлота*, она буди живот у биљкама, она је узрок хемијској промени материје у биљу, растењу и многим другим животним појавима у животу биљног царства, и то: што је температура виша, тим је унутарњи рад енергичнији; по ту постоје границе, изнад и испод којих биље гине, а постоји уједино и најповољнија температура за живот биља, те границе за разне биље јесу различите; 2.) *светлост*, она је узрок зеленилу биља, она храни биље, с тога биље по стакленим баштама не прти ни близу као у слободи; 3.) *гравитација*, која чини те неки органи биљака расту ниже, неки више, неки косо“ она је узрок „геотропизму“; 4.) *електрицитет*;

САДРЖАЈ: Песништво: Кавгаџија. Вјерина љубав. — Наука: Планета Марс. — Књижевност: „Књиге за народ“ Матице Српске. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Читуља.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 12 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожина у Београду.

о његову утцају до данас је мало познато, но зна се, да јаче, индуковане струје изазивају узрујаност, чак и смрт протозазме у биљака; 5.) *земљиште*; неко биље воли воду, неко опет радије прти у ваздуху, а неко опет живи „амфибијским“ животом. — Ко је рад да се са животом биља боље упозна, том нека је књига ова најтоплије препоручена. Ј. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ.

— „Die Presse“ је пре недељу две дана донела у преводу приповетку Л. К. Лазаревића „Први пут с оцем на Јутрење“. Преводилац је Макс пл. Бурковић.

— у Великом Градишту у Србији изишао је 16 о. м. први број нова листа за политику и материјалне интересе, што се зове „Лек“. Власник му је и одговорни уредник Светислав Минић. Лист ће излазити сваке недеље на целу табаку и стојаће овде за нас до краја ове године два форинта. На челу првом броју има „Реч у напред“, где уредништво излаже, да ће му бити „специјално тежиште“, да се „брине о појединим друштвеним радним сталежима. и њиховом бољитку, о унапређењу економном и бољитку државном“.

— Дело покојнога Брикера „Wie behütet man Leben und Gesundheit seiner Kinder“ превели су на наш језик лекари др. Станојло Нешвић и др. Ст. Вукчевић у Србији. Превод је изишао у Нојвареву под натписом: „Како ћеш сачувати живот и здравље своје деце“.

× Зимњегача 1892/3. школске године предаваће на будимпештанскоме универзитету професор славистике др. Оскар Ајбот руску граматику и тумачиће Гундулићева „Османа“. „Османа“ ће овога тегаја тумачити и Лескин на Лајпцишкome универзитету.

— Арса Ж. Илић у Београду науио је да изда списак критички и по азбуци сребених свију књижевних радова, у којима се излажу поједини већа или мања питања из правних наука и судске праксе. Списак ће се звати: Правна библијотека.

ЧИТУЉА.

Стеван Анђелић.
1825—1892.

У Митровица је 5. о. м. испустио душу народни добротвор, прота Стеван Анђелић, који је по аманету свога брата, покојног патријарха Германа Анђелића, подигао дивну зграду богословије и гимназије карловачке. Уза завештани капитал од 50.000 форината додао је покојник од свога новца још више но дваред толико, те је тако српски народ задужио за вечита времена.